

“Müasir Dövrədə İnsan Hüquqlarının aktual problemləri” adlı Beynəlxalq elmi-praktik konfransın materialları. 27 dekabr 2022-ci il, Polis Akademiyası. “Bakı” nəşriyyatı, 2022, 482 səh. Səh.256.

**Əlizadə Nuridə Elton qızı
Ədliyyə Akademiyasının baş məsləhətçisi,
Məhkəmə Ekspertizası Mərkəzinin dissertantı
I dərəcəli ədliyyə qulluqçusu
alizadenuride91@gmail.com**

UOT: 343.4

Mənzil toxunulmazlığı hüququnun qanunvericilikdə təsbiti və onun pozulması ilə bağlı cinayət məsuliyyətinin əsasları

Mənzil toxunulmazlığı əsas insan və vətəndaş hüquqlarından biridir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə hər kəsin mənzil toxunulmazlığı hüququ qorunur. İlk növbədə “mənzil” sözünün dəqiq araşdırılması zəruridir. Azərbaycan dilinin izahlı lüğətinə görə mənzil yaşayış evinin adətən bir neçə otaqdan, mətbəxdən və s.-dən ibarət olan hissəsi, ümumiyyətlə, ev, birinin yaşadığı yer, otaq, məskəndir. Mənzil dedikdə yaşayış yeri, xidməti və ya istehsalat binaları nəzərdə tutulur. Yaşayış sahəsi isə, AR Mənzil Məcəlləsinə əsasən, yaşayış evi və onun bir hissəsi, mənzil və mənzilin hissəsi, otaq, mehmanxanalar, mehmanxana tipli obyektlər və müvəqqəti yaşayış üçün nəzərdə tutulmuş digər tikinti obyektləri hesab edilir. Yaşayış sahəsinin, yəni mənzilin əsas təyinatı həmin sahədə insanların yaşamasıdır.

AR Konstitusiyasının şərhinə görə, mənzil dedikdə, insanların daimi və ya müvəqqəti yaşayış üçün təyin olunmuş və ya yaşayış üçün uyğunlaşdırılmış hər cür yaşayış sahəsi nəzərdə tutulur. Mənzil sahəsinə yaşayış otaqları, ümumi istifadə yerləri (dəhliz, tualet, hamam, eyvan, zirzəmi, mətbəx), təsərrüfat təyinatlı tikililər, mehmanxanada, sanatoriyada, xəstəxanada ayrıca otaqlar, çadır, ovçu və bağ evləri aiddir [2, s.91]. Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş mənzil anlayışına müvəqqəti və ya daimi yaşamaq üçün təyin olunan istənilən yaşayış sahəsi (fərdi ev, mənzil, yataqxana və ya mehmanxanada olan otaq, bağ evi və s.), həmçinin yaşayış sahələrinin istirahət, əmlakın və şeylərin saxlanması və yaxud digər tələbatların ödənilməsi üçün istifadə olunan tərkib hissələri (dəhliz, eyvan, mətbəx, hamam və s.) daxildir [4, s.588].

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsində nəzərdə tutulan mənzil sözü ərizəçinin mülkiyyətçisi və ya kirayəçisi olduğu əmlakla məhdudlaşmır. O həm də şəxsin uzun müddət ərzində məskunlaşdığı qohumuna məxsus evi bildirən anlayış da ola bilər. Mənzil ənənəvi yaşayış yerləri ilə məhdudlaşmır, özündə furqonları və digər qeyri-stasionar məskənləri, şəxsin ikinci evini, tətillərini keçirdiyi evi, kottecləri və bağ evlərini də əhatə edir. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsində baxılan işlərdə mənzil şəxsin işlədiyi ofisə, biznes fəaliyyətini həyata keçirdiyi binaya, qəzet redaksiyasının binasına, notariat fəaliyyətinin həyata keçirildiyi binaya da şamil olunur [9, s.106].

Qardaş ölkənin praktikasına nəzər salaq. Türkiyə cinayət hüququnda mənzil insanların daimi və ya müvəqqəti məskunlaşması və sığınması üçün əlverişli yerlər kimi müəyyən edilir. Cinayət hüququnda mənzil daimi və ya müvəqqəti yaşanan, quruluşu, xarakteri, forması və genişliyi məskunlaşmağa, sığınmağa və həyati ehtiyacları ödəməyə xidmət edən açıq və ya qapalı məkandır. Bir sözlə mənzil insanların sığınacaq ehtiyaclarını ödədikləri hər yerdir. Müvəqqəti yaşayış üçün istifadə olunan yerlər də mənzil hesab olunur, əsas məsələ şəxsin müvəqqəti də olsa hansısa yeri məskunlaşmaq məqsədilə istifadə etməsidir [26]. Bizim qanunvericilikdə ayrıca göstərilməsə də bəzi iş yerləri, ofislər də bu hüququn qorunması altındadır. Türk Cəza Qanununda mənzillə yanaşı, iş yerinin də toxulmazlığının pozulması ayrıca bənddə cinayət kimi nəzərdə tutulur. Yaşayış yeri mənzilə nisbətən daha geniş anlayış olsa da, AR-nın qanunvericiliyində mənzil toxunulmazlığı altında hər iki anlayış məzmunca demək olar ki eynidir və mənzil toxunulmazlığı hüququnun təsiri dairəsinə daxildir.

Cinayət Prosesual Məcəlləsi və Polis Haqqında Qanuna görə yaşayış yeri dedikdə - bir və ya bir neçə şəxsin yaşaması üçün müvəqqəti, yaxud daimi istifadə edilən yer, o cümlədən ev, mənzil, bağ evi, mehmanxanada, sanatoriyada, pansionatda, yataqxanada, istirahət evində, kempinqdə, turist bazasında otaq, onlara bilavasitə bitişik aynabəndlər, terraslar, qalereyalar, eyvanlar, ümumi istifadə üçün yerlər, çoxmənzilli evdən başqa tikililərin zirzəmisini və çardağı, habelə dəniz gəmisinin kayutası və ya uzaq səfərdə olan qatarın kupesi başa düşülür. Bunlardan əlavə qanunun məqsədləri üçün yaşayış yeri anlayışı fiziki şəxsin xidməti kabinetini, ona məxsus çəpərli torpaq sahəsini, avtomobili, çay və dəniz gəmisini əhatə edir [5, m.7/ 20, m.1]. AR Mənzil Məcəlləsində yaşayış sahəsi mənzil hüququnun obyektinə olsa da, mənzil yaşayış sahəsinin bir növü kimi nəzərdə tutulur.

Hal-hazırda bütün demokratik ölkələrin əsas qanunlarında mənzil toxunulmazlığı insanın əsas hüquqlarından biri kimi tanınır. AR Konstitusiyasının əsas insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları adlı 3-cü fəslində yer alan 33-cü maddəsi “Mənzil toxunulmazlığı hüququ” adlanır. Bu maddəyə əsasən “Hər kəsin mənzil toxunulmazlığı hüququ vardır. Qanunla müəyyən edilmiş hallar və ya məhkəmə qərarı istisna olmaqla, mənzildə yaşayanların iradəsi ziddinə heç kəs mənzilə daxil ola bilməz”. Mənzil toxunulmazlığı beynəlxalq aktlarda şəxsi toxunulmazlıq hüququnun bir hissəsi kimi mühafizə olunur. Belə ki, Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin 12-ci maddəsində qeyd olunur ki, “Heç kimin şəxsi və ailə həyatına özbaşınalıqla müdaxilə, evinin toxunulmazlığına, gizli məktublaşmalarına, şərəf və nüfuzuna özbaşınalıqla qəsd edilə bilməz”. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsinə əsasən, “Hər kəs öz şəxsi və ailə həyatına, mənzilinə və yazışma sirlinə hörmət hüququna malikdir”. Mülki və Siyasi Hüquqlar Haqqında Beynəlxalq Paktın 17-ci maddəsində isə qeyd edilir: “Heç kimin şəxsi və ailə həyatına özbaşınalıqla və yaxud qeyri-qanuni müdaxilə, onun evinin toxunulmazlığına və məktublaşmalarının gizliliyinə özbaşınalıqla və ya qeyri-qanuni qəsd və ya onun ləyaqəti və nüfuzuna qeyri-qanuni qəsd edilə bilməz”. Əlillərin hüquqları haqqında Konvensiyanın 22-ci maddəsində deyilir: “Yaşayış yerindən və mənzil şəraitindən asılı olmayaraq, heç bir əlil onun şəxsi həyatının, ailəsinin, mənzilinin və ya yazışmalarının və digər ünsiyyət formalarının toxunulmazlığına özbaşına və ya qanunsuz qəsd olunmasına, yaxud onun şərəf və ləyaqətinə xələl gətirilməsinə məruz qalmamalıdır”.

Mənzil toxunulmazlığının bəzi xarici ölkələrinin Konstitusiyalarında necə təsbit olunduğuna da nəzər salmaq.

Türkiyə Cumhuriyyətinin Konstitusiyasına əsasən hər kəsin mənzili toxunulmazdır. Milli təhlükəsizlik, ictimai asayiş, cinayət törədilməsinin qarşısının alınması, ümumi sağlamlığın və ictimai əxlaqın qorunması və ya başqalarının hüquq və azadlıqlarının qorunması məqsədilə qanuna uyğun şəkildə verilmiş məhkəmə qərarı olmadıqda, həmçinin eyni məqsədlərlə təxirəsalınmaz hallar olduqda qanunla səlahiyyət verilmiş orqanın yazılı əmri olmadıqda heç kimin mənzilinə daxil olmaq, axtarış aparmaq və oradakı əmlakı müsadirə etmək olmaz [27, m.21].

Almaniya Federativ Respublikasının Konstitusiyasına görə, mənzil toxunulmazdır. Yalnız məhkəmə qərarı, təxirə salınmaz hallarda isə qanunla nəzərdə tutulmuş digər orqanların qərarı ilə qanuna uyğun şəkildə axtarış aparıla bilər [8, m.13].

İtaliya Konstitusiyasına görə yaşayış yeri toxunulmazdır. Şəxsin azadlığını təmin etmək üçün qanunda nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla yaşayış yerində yoxlama və axtarış aparıla bilməz. Sağlamlığın, ictimai təhlükəsizliyin qorunması, iqtisadi və maliyyə məqsədləri ilə aparılan təhqiqat və araşdırmalar xüsusi qanunlarla tənzimlənir [18,m.14].

İsveçrə Federal Konstitusiyasında hər kəsin şəxsi və ailə həyatına, mənzilinə, həmçinin məktub, poçt və yazışmasına hörmət hüququ vardır [17, m.13]. Burada mənzil toxunulmazlığı ayrıca maddədə deyil, şəxsi toxunulmazlıq hüququnun tərkib hissəsi kimi göstərilir.

İlk yazılı konstitusiya olan 1787-ci il Amerika Birləşmiş Ştatlarının Konstitusiyasında insan hüquq və azadlıqları barədə müddəalar yox idi. 1791-ci ildə Konstitusiyaya düzəlişlər - Hüquqlar Haqqında Bill qüvvəyə mindi. 4-cü düzəlişdə qeyd olunur ki, “Səbəbsiz axtarış və müsadirələrə qarşı insanların şəxsi həyatlarının, evlərinin, sənədlərinin və əşyalarının toxunulmazlığına qəsd edilməyəcək, axtarılacaq yer və müsadirə ediləcək əşya xüsusilə göstərilməklə, təsdiqə əsaslanan böyük ehtimal səbəbi olan hallardan başqa heç bir axtarışa icazə verilməyəcək” [24, IV].

Ukrayna Konstitusiyasında göstərilir ki, hər kəsin mənzil toxunulmazlığına zəmanət verilir. Məhkəmənin əsaslandırılmış qərarı olmadan şəxsin mənzilinə və ya ona məxsus başqa yerə daxil olmağa, orada müayinə və axtarış aparılmasına yol verilmir. İnsanın həyat və mülkiyyətinin qorunması və ya cinayət törətməkdə şübhəli bilinən şəxslərin izlənilməsilə bağlı təxirəsalınmaz hallarda, qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada şəxsin mənzilinə və ya ona məxsus başqa yerə daxil olmağa, orada müayinə və axtarış aparmağa yol verilir [23, m.30].

Gürcüstan Konstitusiyasına görə heç kəsin sahibinin istəyinə qarşı yaşayış və ya başqa bir mülkiyyətə girmək, axtarış aparmaq hüququ yoxdur. Bu hüquqların məhdudlaşdırılmasına, yalnız demokratik bir cəmiyyətdə müvafiq dövlət və ya ictimai təhlükəsizliyi təmin etmək və ya digər insanların hüquqlarını qorumaq məqsədi ilə, məhkəmə qərarı ilə və ya onsuz, qanunla müəyyən edilmiş fəvqəladə vəziyyətdə icazə verilir [14, m.15].

Rusiya Federasiyası Konstitusiyasında qeyd olunur ki, mənzil toxunulmazdır. Federal qanunda nəzərdə tutulan hallar və ya məhkəmə qərarı olmadan heç kim mənzildə yaşayanların iradəsi əleyhinə mənzilə daxil ola bilməz [25, m.25].

Göründüyü kimi maddələrin mətni cüzi fərqlərlə də olsa oxsardır. Maddələrə nəzər yetirdikdə görürük ki, mənzil toxunulmazlığının pozula biləcəyi hallara insanın həyat və sağlamlığının, mülkiyyətin, ictimai qaydanın və ictimai əxlaqın qorunması məqsədləri aiddir. Hər bir halda mənzil toxunulmazlığının təxirəsalınmaz hallarda məhdudlaşdırılması məhkəmənin və ya səlahiyyətli orqanın qərarı ilə nəzərdə tutulur.

Mənzil toxunulmazlığı hüququ cinayət qanunvericiliyi ilə də təminat altına alınır. Belə ki, AR Cinayət Məcələsinin 157-ci maddəsinə əsasən, AR qanunları ilə müəyyən edilmiş əsaslar olmadan, mənzildə yaşayanın iradəsi ziddinə mənzilə daxil olma cinayət məsuliyyəti yaradır. Həmçinin, Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 17-ci maddəsində göstərilir ki, “Bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallardan başqa, heç kəs yaşayış yerində yaşayanların iradəsi ziddinə yaşayış yerinə daxil ola bilməz”.

Avropa İnsan hüquqları Konvensiyasında mənzilə daxil olmaq üçün müdaxilənin əsasları kimi milli təhlükəsizlik, ictimai asayiş və ölkənin iqtisadi rifah maraqları naminə, iğtişaş və ya cinayətin qarşısını almaq, sağlamlığı, yaxud mənəviyyəti qorumaq və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş hallar göstərilir. Mənzilə daxil olmanı özündə ehtiva edən tədbirlər qanunla nəzərdə tutulmuş olmalı, mövcud təminatlara uyğun olmalı, qanuni məqsədlərdən hər hansı birini daşımamalı və həmin məqsədə nail olmaq üçün demokratik cəmiyyətdə zəruri olmalıdır [9, s.12].

“Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında” Konstitusiya Qanununa əsasən mənzil toxunulmazlığı hüququ dövlət təhlükəsizliyi mənafeləri, sağlamlığın və mənəviyyətin, digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının qorunması, cinayətin və iğtişaşların qarşısının alınması, ictimai qaydanın təmin edilməsi, həmçinin ölkənin iqtisadi rifahı mənafeləri üçün məhdudlaşdırıla bilər.

Mənzil Məcəlləsinə əsasən, mənzilə orada yaşayanların razılığı olmadan daxil olmağa qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada qəza vəziyyəti, təbii fəlakət, kütləvi iğtişaş zamanı və ya fəvqəladə xarakterli digər şəraitdə yalnız vətəndaşların həyatı və (və ya) onların əmlakının xilas edilməsi, onların şəxsi təhlükəsizliyi və ya ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi, habelə cinayət törədilməsində şübhəli bilinən şəxslərin

saxlanması, törədilməsində şübhə olmayan cinayət faktlarının qarşısının alınması və ya törədilmiş cinayətin, yaxud baş vermiş bədbəxt hadisənin şəraitinin müəyyənləşdirilməsi məqsədilə yol verilir [7, m.5].

Polis haqqında Qanunda polis əməkdaşı tərəfindən hər hansı şəxsin mənzilə toxunulmazlığı hüququnun məhdudlaşdırılmasına hansı hallarda yol verilməsi göstərilir:

1) hakimin qərarı olduqda;

1) digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının qorunması, ictimai qaydanın və ictimai təhlükəsizliyin təmin olunması və yaxud ağır cinayətlərin, bədbəxt hadisələrin, təbii fəlakətlərin, qəzaların, epidemiyaların və epizootiyaların qarşısının alınması və onların nəticələrinin aradan qaldırılması məqsədi ilə təxirəsalınmaz tədbirlər həyata keçirildikdə.

Əgər şəxsiyyət və ya dövlət hakimiyyəti əleyhinə cinayətin törədilməsinə və ya həmin cinayətin törədilməsinə hazırlığın aparılmasına dəlalət edən əşya və ya sənədlərin yaşayış yerində gizlədilməsi; şəxsiyyət və ya dövlət hakimiyyəti əleyhinə cinayəti hazırlayan, törədən, törətmiş, azadlıqdan məhrum etmə və ya həbs yerlərindən, yaxud mühafizə altından qaçmış şəxsin yaşayış yerində gizlənməsi; yaşayış yerində insan meyitinin (meyit hissələrinin) olması; yaşayış yerində insanın həyat və ya səhhəti üçün real təhlükənin olması; cinayət törətmiş şəxsin bilavasitə “isti izlərlə” təqib edilməsi əsasları varsa polis əməkdaşı, müstəntiq, həmçinin əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyektivi hakimin qərarı olmadan da yaşayış yerinə orada yaşayanların iradəsi ziddinə daxil ola bilər. Bir şərtlə ki, yuxarıda göstərilən əsaslardan birinin olması barədə dəqiq məlumat olsun. Müstəntiq axtarış və ya götürmə haqqında qərara əsasən yaşayış binasına, yaxud digər binaya daxil olmaq hüququna malikdir [5, m.245].

Yuxarıda sadaladığımız hallarla yanaşı digər qanunvericilik aktlarında da mənzilə daxil olmanın qanuni əsasları nəzərdə tutulub. Belə ki, fəvqəladə vəziyyətin qüvvədə olduğu müddət ərzində onun tətbiq edildiyi ərazidə Prezident tərəfindən vətəndaşların mənzillərinin yoxlanılması ilə bağlı tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutula bilər [13, m.8.0.14]. Həmçinin hərbi vəziyyət dövründə şəxslərin mənzillərinə və nəqliyyat vasitələrinə baxış keçirilməsi nəzərdə tutula bilər [15, m.10.1.20]. Dini ekstremizm əleyhinə xüsusi əməliyyatın aparılması məqsədi ilə fiziki şəxslərin mənzilinə və digər yaşayış yerlərinə, onların torpaq sahələrinə, nəqliyyat vasitələrinə maneəsiz daxil oluna bilər [10, m.7.2.5]. Bu hüquq dini ekstremizm əleyhinə xüsusi əməliyyat aparan şəxslərə

aidir. Terror aktlarının qarşısının alınması, bu aktların həyata keçirilməsində şübhə edilən şəxslərin tutulması zamanı, əgər bu hərəkətlərin gecikdirilməsi insanların həyatını və sağlamlığını real təhlükəyə məruz qoyursa, bu əməliyyatı aparan şəxslər AR qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada vətəndaşların mənzilinə və digər yaşayış yerlərinə, onların torpaq sahələrinə, habelə mülkiyyət formasından asılı olmayaraq təşkilatların, ictimai birliklərin ərazilərinə, binalarına, nəqliyyat vasitələrinə girmək hüququna malikdirlər [21, m.9]. Tələbin borclunun üçüncü şəxslərdə olan əmlakına yönəldilməsi, üçüncü şəxslərin mənzilinə daxil olma, orada baxış keçirmə, saxlama yerlərini açma və baxma məhkəmənin qərarı əsasında həyata keçirilir [16, m.47].

Mənzil toxunulmazlığını pozma cinayətini nəzərdə tutan AR CM-nin 157-ci maddəsinin sanksiyasına görə sözügedən cinayət min manatdan iki min manatadək miqdarda cərimə və ya iki yüz qırx saatdan dörd yüz səksən saatadək ictimai işlər və ya bir ilədək islah işləri ilə cəzalandırılır. Sanksiya nəzərdə tutulmuş cərimənin məbləği artırılmışdır, belə ki, bu məbləğ əvvəllər yüz manatdan iki yüz manatadək idi. Mənzil toxunulmazlığını pozma cinayəti subyektiv cəhətdən birbaşa qəsdlə törədilən cinayətdir. Bu cinayətin obyektinə mənzil toxunulmazlığı hüququdur, subyektinə isə 16 yaşına çatmış anlaşıqlı fiziki şəxs ola bilər. Mənzildə yaşayan şəxslər bu cinayətin subyektinə ola bilməzlər, məsələn rəsmi nikahda olan ər və arvad. Zərərçəkmiş isə mənzildə yaşayan hər kəs ola bilər. Əgər cinayətin baş verdiyi an mənzildə heç kim yoxdursa yenə də mənzil toxunulmazlığını pozma cinayətinin tərkibi yaranacaq.

Maddənin ikinci hissəsində mənzil toxunulmazlığını pozma cinayətinin ağırlaşdırıcı tərkib əlaməti nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, eyni əməllər zor tətbiq etməklə və ya zor tətbiq etmə hədəsi ilə törədildikdə iki ilədək müddətə islah işləri və ya bir ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması və ya bir ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır. Zor tətbiq etmə dedikdə, zərərçəkmiş şəxsin sağlamlığına qəsdən zərər vurma, döymə, əzab vermə, onun azadlığının məhdudlaşdırılması və s. nəzərdə tutulur. Maddənin üçüncü hissəsində eyni əməllərin vəzifəli şəxs tərəfindən öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə törədildikdə xüsusilə ağırlaşdırıcı tərkib əlaməti kimi nəzərdə tutulub. Bu halda cinayət üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə iki ilədək müddətə azadlığın

məhdudlaşdırılması və ya iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır. Bu zaman cinayətin subyekti vəzifəli şəxsdir.

Fikrimizcə, mənzil toxunulmazlığını pozma cinayətinin tövsifedici əlamətlərindən biri kimi silah işlədilməklə bu cinayətin törədilməsi olmalıdır. Hətta 157.2-ci maddədə “zor tətbiq etməklə və ya silah işlədilməklə mənzildə yaşayanların iradəsi ziddinə mənzil daxil olma” ağırlaşdırıcı əlamət kimi nəzərdə tutulmalıdır.

Əgər mənzilin mülkiyyətçisi mənzilini kirayəyə veribsə artıq orada yaşayan kirayəçi hesab olunur, hətta mənzilin mülkiyyətçisi belə kirayə qalanın icazəsi olmadan mənzilə daxil ola bilməz.

İstifadə edilmiş mənbələr:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, <https://www.e-qanun.az/framework/897>
2. AR Konstitusiyasının şərhı, İlqar Cəfərov, “Hüquq ədəbiyyatı” nəşriyyatı, Bakı-2001, 488 səh.
3. AR Cinayət Məcəlləsi <https://www.e-qanun.az/framework/46947>
4. AR Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası, Hüquq yayım evi, 2015
5. AR Cinayət-Prosessual Məcəlləsi <https://www.e-qanun.az/framework/46950>
6. “Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında” AR Konstitusiya Qanunu, <https://e-qanun.az/framework/1881>
7. AR Mənzil Məcəlləsi <https://www.e-qanun.az/framework/46955>
8. Almaniya Federativ Respublikasının Konstitusiyası, <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80207000.pdf>
9. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsi üzrə təlimat, Avropa Şurası, azərbaycan dilində nəşr, 2018.
10. Dini ekstremizmə qarşı mübarizə haqqında AR Qanunu <https://e-qanun.az/framework/31509>
11. Əlillərin Hüquqları Haqqında Konvensiya, <https://e-qanun.az/framework/15641>
12. Əməliyyat-axtraış fəaliyyəti haqqında AR Qanunu <https://e-qanun.az/framework/2938>
13. Fövqaladə vəziyyət haqqında AR Qanunu <https://e-qanun.az/framework/6193>
14. Gürcüstan Konstitusiyası, <https://matsne.gov.ge/ka/document/download/30346/36/1>
15. Hərbi vəziyyət haqqında AR Qanunu <https://e-qanun.az/framework/35170>
16. İcra haqqında AR Qanunu <https://e-qanun.az/framework/1406>
17. İsveçrə Federal Konstitusiyası, https://wikifaz.icu/wiki/Swiss_Federal_Constitution
18. İtaliya Konstitusiyası, <https://hukukbook.com/italya-cumhuriyeti-anayasasi/>
19. Mülki və Siyasi Hüquqlar Haqqında Beynəlxalq Pakt. <https://www.coe.int/az>
20. Polis haqqında AR Qanunu <https://e-qanun.az/framework/2937>
21. Terrorçuluğa qarşı mübarizə haqqında Qanun <https://e-qanun.az/framework/3855>
22. Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi, <https://www.coe.int/az>

23. Ukrayna Konstitusiyası, <https://www.ukr-ayna.com/wp>
24. Bill Of Rights 1791, <https://billofrightsintstitute.org/primary-sources/bill-of-rights>
25. Конституция Российской Федерации, <http://www.constitution.ru/>
26. Konut dokunulmazlığının ihlali suçu nedir? – Av. Baran Doğan.
<https://barandogan.av.tr>
27. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası,
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf>
28. Türk Ceza Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5237.pdf>